

การเปลี่ยนแปลงสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ป่าประ
และความขัดแย้ง: กรณีศึกษาป่าประในเขตอุทยานแห่งชาติเขานัน
อำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช¹

สายฝน จิตนพวงศ์

สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

จังหวัดนครศรีธรรมราช 80160

อีเมลล์: jsaifon@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้ต้องการศึกษาว่าสิทธิการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประเขานันแต่เดิมเป็นอย่างไร เปลี่ยนแปลงมาอย่างไร มีเงื่อนไขอะไรที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนำไปสู่พลวัตความขัดแย้งอย่างไร ผู้ใช้ทรัพยากรในป่าประเคลื่อนไหวต่อรองหรือปรับตัวอย่างไร เพื่อให้ได้สิทธิการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประดังกล่าว ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

มีชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียงป่าประได้เข้าไปใช้ทรัพยากรมาไม่น้อยกว่า 100 ปีแล้ว ในช่วงนี้ทรัพยากรยังมีความอุดมสมบูรณ์มาก คนใช้ยังมีน้อย คนมีความใกล้ชิดกัน และยังเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ในขณะที่อำนาจของรัฐและทุนยังขยายตัวขึ้นไปไม่ถึง สิทธิการเข้าถึงจึงปรากฏออกมาในลักษณะของสิทธิการใช้ประโยชน์ (usufruct rights) คือทุกคนมีสิทธิเข้าถึงทรัพยากรได้ถ้าต้องการนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ส่วนสิทธิการใช้ประโยชน์นั้นชาวบ้านมีสิทธิใช้ประโยชน์ทรัพยากรเท่าที่จำเป็น ใช้อย่างคุ้มค่า และใช้แบบไม่ทำลาย ในยุคนี้ยังไม่มีเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่จะทำให้ชาวบ้านเกิดความขัดแย้งกัน

ในช่วงปลายทศวรรษ 2490 รัฐบาลได้ให้สัมปทานชุดแร่แหล่งแรก และให้สัมปทานอีกแหล่งหนึ่งในต้นทศวรรษ 2510 บริษัทชุดแร่ได้สร้างถนนลงมายังพื้นที่ล่างเพื่อ

¹ บทความนี้สรุปมาจากวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศึกษาของผู้เขียน ซึ่งได้รับทุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

ใช้ลำเลียงแร่ ถนondังกล่าวนี้ส่วนหนึ่งได้ผ่านไปถึงพื้นที่ป่าประดว้ย การเกิดถนondทำให้
อิทธิพลของตลาดเข้าสู่ชุมชนต่าง ๆ ทั้งทางกายภาพและทางความคิด พร้อมกับเป็นเส้นทาง
ให้คนจากพื้นล่างขึ้นไปหักร้างถางพงหาที่ทำกินและสร้างที่อยู่อาศัย ทำให้มีคนเข้าไปใช้
ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในต้นทศวรรษ 2510 รัฐบาลได้ให้สัมปทาน
ป่าไม้บริเวณที่ไม่ไกลจากป่าประนั้ก แต่ว่าบริษัทที่ได้รับสัมปทานได้ลักลอบเข้าไปตัดไม้ใน
ป่าประดว้ย โดยอ้างกับชาวบ้านว่าได้รับอนุญาตจากทางราชการแล้ว ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่
ป่าไม้ไม่ได้เป็นของพวกเขากอีกต่อไป และเริ่มไม่แน่ใจในอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการเป็น
เจ้าป่าเจ้าเขา เพราะบริษัทที่เข้ามาตัดไม้ใช้เลื่อยยนต์โค่นไม้ลงมาอย่างง่ายดย รวมทั้ง
ชาวบ้านเห็นว่รัฐได้เอาป่าไม้ที่พวกเขาเคยดูแลและใช้ประโยชน์ไปให้นายทุน ในขณะที่
เศรษฐกิจแบบใหม่ได้เข้าไปอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านมากขึ้น ทำให้ชาวบ้าน
ได้ถอยห่างออกมาจากแบบแผนการใช้ทรัพยากรที่เป็นมาแต่เดิมมากขึ้นเป็นลำดับ และ
ปรับตัวไปสู่ความสัมพันธ์แบบใหม่ที่จะช่วยให้พวกเขาสามารถนาทรัพยากรในป่าประมา
ใช้ประโยชน์ในตลาดสมัยใหม่ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิทธิใน
การเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประ โดยสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรได้เปลี่ยนไปสู่
การเข้าถึงแบบเสรี (open access) และการเข้าถึงแบบการถือครองเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล
(private property) การเข้าถึงแบบเสรีจะเกิดในกรณีการตัดไม้ การเก็บลูกประ และการเก็บ
ของป่าอื่น ๆ ส่วนการถือครองเป็นทรัพย์สินส่วนตัวได้แก่การบุกเบิกป่าเพื่อถือครองที่ดิน
สำหรับการตั้งบ้านเรือนและการทำสวน ในขณะเดียวกันสิทธิการใช้ประโยชน์ทรัพยากร
ในป่าประในยุคนี้ก็ค่อย ๆ เปลี่ยนไปสู่การนาทรัพยากรจากป่าประมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้าง
รายได้ให้มากที่สุด ภายใต้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในหลายมิติ
ควบคู่มาด้วย ตั้งแต่ความขัดแย้งระหว่างโครงสร้างการจัดการทรัพยากรของชุมชนกับ
โครงสร้างอำนาจของรัฐและทุน ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐและทุน และความขัดแย้ง
ระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง ในสถานการณ์ความขัดแย้งเช่นนี้ชาวบ้านได้ปรับตัวออกจาก
โครงสร้างอำนาจของชุมชนไปสู่การโอนอ่อนต่ออำนาจของตลาด คือการพยายามใช้สิทธิการ
เข้าถึงและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประไปในทางที่จะนาทรัพยากรมาขายในตลาด
อย่างเต็มที่

จนกระทั่งปี 2535 รัฐบาลได้ประกาศจัดตั้งอุทยานแห่งชาติเขานัน ซึ่งพื้นที่ป่าประ
ก็อยู่ในเขตอุทยานดังกล่าวด้วย การเกิดขึ้นของอุทยานแห่งชาติกลับเร่งให้เกิดการพัฒนา

สิทธิการเข้าถึงไปในทางของการใช้ทรัพยากรบางส่วนอย่างเสรี (open access) มากขึ้น และการยึดทรัพยากรบางส่วนเป็นของส่วนตัว (private property) มากขึ้น ในขณะที่สิทธิการใช้ประโยชน์ก็ปรากฏในรูปของการนำทรัพยากรมาขายให้มากที่สุด ทั้งนี้เพราะชาวบ้านมองว่าทรัพยากรที่อยู่ในเขตอุทยานนั้นเป็นของหลวงใครจะใช้อย่างไรก็ได้ ในขณะที่การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่อุทยานชาวบ้านก็ไม่เกรงกลัว เพราะชาวบ้านมีวิธีที่จะหลบหลีกและกดดันให้รอดพ้นจากการจับกุม พร้อมกันนี้การขยายตัวของตลาดทุนนิยมเข้าไปในพื้นที่ที่มีความรุนแรงมากขึ้น ทำให้ที่ดินในป่าจำนวนมากถูกขายให้แก่คนพื้นล่าง ในสถานการณ์เช่นนี้ยิ่งทำให้ความขัดแย้งเข้มข้นขึ้นอีก เพราะยิ่งแสดงให้เห็นว่าเจ้าหน้าที่อุทยานถูกทำลายในเรื่องการปฏิบัติตามกฎหมาย และชาวบ้านไม่หวั่นเกรงอำนาจรัฐ ในขณะที่ได้เพิ่มอำนาจของคนอีกกลุ่มเข้ามาบนฐานชาวบ้าน คือกลุ่มคนที่เข้ามาซื้อที่ดิน เพราะคนกลุ่มนี้มักจะมีอำนาจอยู่ในสังคม ในความขัดแย้งดังกล่าวนี้ชาวบ้านพยายามนำกลยุทธ์การต่อรองหลายอย่างมาใช้ได้แก่ การแผ้วถางป่าแบบหลบซ่อนและหลบหลีกไม่ให้เจ้าหน้าที่อุทยานมาพบเห็น แบบทำเป็นไม่รู้อะไรเมื่อเจ้าหน้าที่อุทยานมาพบ แบบสร้างภาพลักษณ์ให้สังคมสนับสนุน และแบบเรียกร้องขอความเป็นธรรม

สำหรับแนวทางการแก้ปัญหาที่รัฐจะต้องยอมรับหลักการการจัดการเชิงซ้อน คือฟื้นฟูหลักการเดิมของชุมชนมาใช้ร่วมกับหลักการของรัฐ เพื่อให้ชาวบ้านสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ในขณะที่รัฐสามารถรักษาพื้นที่ป่าไว้ได้ด้วยเช่นกัน

คำสำคัญ: สิทธิในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ทรัพยากร

Changes in Rights of Access and Withdrawal in *Pra Forest*, and Conflict: A Case Study of *Pra Forest*, Khao Nan National Park, Noppitam District, Nakhon Si Thammarat Province

Saifon Jitnupong

School of Liberal Arts, Walailak University,
Nakhon Si Thammarat 80160, Thailand

E-mail: jsaifon@gmail.com

Abstract

This thesis aims to study the changes in rights of access and withdrawal of resources in the *Pra Forest* at Khao Nun in order to identify the origin, the changes process and the conditions that affect changes which eventually lead to the dynamism of conflicts, the people's movement towards negotiation and adaptation for rights of access and withdrawal. The findings of the study are as follows:

The people in the communities near *Pra forest* had been exploiting the resources in the fertile forest for over 100 years. At that time, there were fewer people who were closely knitted and had a firm belief in supernatural powers while they were in accessible for the power of state and capital. In the format of usufruct rights, i.e. everyone could equally access the resources for daily living, the rights to use available resources was that resources must be used as a necessity, something precious and something to be preserved. In this period, there were no conditions in the structure that led to conflict.

Towards the end of the decade (B.E. 2490), the government tendered out the rights to mining on Kao Lek to another party on Krung Ching at the beginning of the decade (B.E. 2510). The mining companies then built roads to

transport their dug-up minerals. These roads not only passed nearby the forest area making the markets influence communities both physically and spiritually but also transported people from downhill areas to deforest the land for settlements and home buildings. As a result, there have been an increasing number of people to make their livelihoods on the *Pra* Forest.

At the beginning of the decade (B.E. 2510), the government tendered out the forest area, not far from *Pra* Forest but the authorized companies took this opportunity to illegally fell down trees by announcing to the villagers that they were authorized by the government to do so, causing the people to feel that the forest was no longer theirs and began to doubt the sacred power of the supernatural protectors of the mountain and the forest when they could see with their own eyes how easy trees were felled down by the machines.

In addition, with this development, the villagers seemed to misunderstand that the state had transferred the rights to care and the rights to benefit from the forest to capitalists, while the new paradigm of economy greatly influenced the livelihoods of the people, gradually deviating them from their original plan of resource use. The adaptation to the new pattern of relationship enabled them to make use of resources in the *Pra* Forest in the new market. Such changes resulted in the changes of rights to access and withdrawal of the forest to “open access” and “private property”. Open access covered deforestation, picking *Pra* seeds and forest plucking in other forms. Private property resulted in forest clearing for home settlements and gardening. In this period, the exploitation of the forest was in the form of turning forest resources into incomes. Under this change, conflicts in various dimensions occurred, ranging from the conflict in the structure of power of the community to manage the forest resources and that of the state and the capitalists, the conflicts between the villages and the state/capitalists, and the conflicts among the villagers themselves. With these conflicts, the villagers

finally moved themselves from the structure of the community power to submission to the power of the market. That is, they would exploit the rights of access and withdrawal of the resources in the *Pra* Forest for ways to market these resources for their own benefits.

In B.E. 2535, the government declared the area the National Park of Khao Nan and the *Pra* Forest became part of it. The newly-derived status of the area as the “national park” sped up development of the access rights into open access and an increase of overtaking some resources to be “private property”. The withdrawal rights demonstrated more clearly in the marketing of resources. The villagers, subsequently, assume that the resources in the public land belonged to no one, meaning everyone has the rights to use it. The villagers are no longer afraid of the park officials because they have their own ways to avoid being arrested. The aggressive expansion of the free market has continued: the forest land has been sold to people on the lower areas and come more conflicts. The parks officials are indeed challenged of their legal authorities. The villagers have ignored the power of state. At the same time, another group of people, that is, land buyers who have social powers have become more powerful in support of the villagers. Facing this conflict, the villagers have tried to use various negotiating strategies such as hide-and-seek forest clearing to avoid being spotted by the park officials. If caught, they would pretend to know nothing when the officials arrive as well as create a positive image for wider social support and beg for justice to their plight.

As for solutions to the problems, the government must accept the co- management principles, that is, revive previous principles in use and realign them with the state principles in order for the coexistence of the forest and the people and only in this way would the state be able to preserve the forest areas.

Keywords: usufruct rights

บทนำ

บทความนี้เป็นการสรุปประเด็นจากวิทยานิพนธ์ “การเปลี่ยนแปลงสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ป่าประ และความขัดแย้ง: กรณีศึกษาป่าประในเขตอุทยานแห่งชาติเขานัน อ.นบพิตำ จ.นครศรีธรรมราช” โดยมุ่งชี้ให้เห็นว่าสาเหตุสำคัญที่ทำให้ทรัพยากรของส่วนรวมถูกทำลายเพิ่มมากขึ้นนั้น ส่วนใหญ่จะอยู่ที่ความล้มเหลวและการขัดกันในเชิงนโยบายของรัฐ แต่ภาครัฐมักจะโทษชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ว่าเป็นผู้ทำลายแต่เพียงฝ่ายเดียว ทั้ง ๆ ที่ชาวบ้านเหล่านั้นเป็นเพียงปลายเหตุของปัญหา ด้วยเหตุนี้เองภาครัฐจึงมีการปรับเปลี่ยนนโยบายน้อยมาก และมักจะตัดสินใจเชิงนโยบายโดยขาดข้อมูลเชิงประจักษ์จากการศึกษาวิจัยอย่างรอบด้าน นอกจากนี้ระบบสิทธิในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประมีการเปลี่ยนแปลงภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนำไปสู่พลวัตความขัดแย้งของกลุ่มคนที่เข้าไปใช้ประโยชน์ซึ่งต่างอ้างสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ในป่าประที่แตกต่างกัน และต่างมีการเคลื่อนไหวต่อรองหรือปรับตัว เพื่อให้ได้สิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในป่าประดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง

1. ป่าประและชุมชนที่พึ่งพิงป่าประ

1.1 รู้จักป่าประที่อุทยานแห่งชาติเขานัน

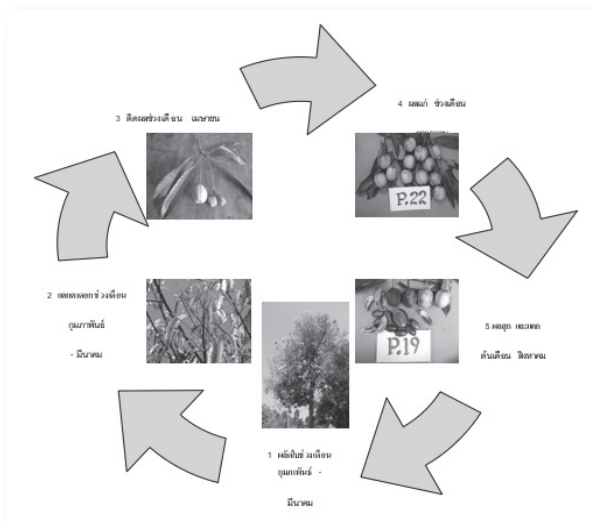
ป่าในเทือกเขานันมีความหลากหลายทางชีวภาพไม่แตกต่างไปจากเทือกเขาอื่น ๆ ที่เป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขานครศรีธรรมราช แต่ที่เขานันมีต้นไม้และป่านชนิดหนึ่งที่หาได้ยากในพื้นที่อื่น ซึ่งในเขานันมีพืชชนิดนี้ขึ้นเป็นกลุ่มใหญ่มากที่สุด จนถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีป่าสังคมพืชพิเศษชนิดนี้อยู่มากที่สุดในประเทศเลยทีเดียว พืชที่ว่านี้คือ “ต้นประ” ป่าที่ว่านี้คือ “ป่าประ” นั่นเอง

ป่าประในเขตอุทยานแห่งชาติเขานันมีกระจายเป็นแหล่งเล็ก ๆ อยู่หลายย่อม แต่มีแหล่งใหญ่แหล่งหนึ่งที่มีพื้นที่ต่อเนื่องกันถึง 3,000 – 4,000 ไร่ คือแหล่งที่อยู่ใกล้บ้านทับน้ำเต้า และบ้านห้วยตงในปัจจุบันชาวบ้านเรียกป่าประแห่งนี้ว่าป่าประเขานัน ส่วนป่าประหย่อมเล็กอื่น ๆ จะมีชื่อเรียกเฉพาะไป โดยผืนป่าดังกล่าวจะเริ่มตั้งแต่เชิงเขาและไล่เรียงขึ้นไปตามพื้นภูเขา ใกล้ระยะยอดเขาก็ก่อนหนาแน่นน้อยลง จนข้ามเขามาอีกผากหนึ่งก็จะเริ่มหนาแน่นขึ้นแล้วก็ลาดลงมาเชิงเขา บ้านทับน้ำเต้ากับบ้านห้วยตงอยู่ชายป่าประผืนนี้ทั้งคู่แต่อยู่คนละเหลี่ยมเขา ป่าประผืนนี้น่าจะเป็นป่าประผืนใหญ่ที่สุดในโลก

ภาพที่ 1 ป่าประที่เขานัน

ส่วนประกอบที่สำคัญที่สุดของป่าประคือต้นประ (*Elatiospermum tapos* BL.) ซึ่งเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ลำต้นสูงตรง ความสูง 20 – 40 เมตร เรือนยอดแผ่กิ่งก้านออกกว้าง เปลือกสีน้ำตาลเข้ม มียางสีขาวที่เปลือกคล้ายยางพารา เปลือกหนา 1.5 – 3.0 เซนติเมตร เป็นพืชที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว ใบของต้นประจะมีสีแดงเข้มตอนนอกใหม่ และจะมีสีแดงจางลงเมื่อมีขนาดโตขึ้น จนมีสีเขียวและสีเขียวเมื่อใบสมบูรณ์ ต้นประจะผลัดใบร่วงพร้อมกันปีละ 1 ครั้งในช่วงเดือนมกราคม เพื่อลดการสูญเสียน้ำอันเนื่องมาจากการคายน้ำทางปากใบ ในช่วงฤดูร้อน และจะแตกยอดและออกช่อดอกใหม่พร้อมกันทั้งป่าในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคมของทุกปี ในช่วงที่ประแตกยอดจะออกช่อดอกใหม่นี้ต้นประจะแตกยอดอ่อนใบสีแดงอมชมพูไปทั่วทั้งป่า ซึ่งการแตกยอดอ่อนจะไม่มีช่วงเวลาเฉพาะเจาะจง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศ ปริมาณน้ำฝน และความชื้นในแต่ละปี ผลเป็นแบบแห้ง (capsule) มี 3 พู ขนาดผลยาว 4.5 – 6.0 เซนติเมตร ผลกลมยาว (oblong) ผลแก่จัดและแตกในช่วงเดือนสิงหาคมถึงกันยายน เมื่อแตกเมล็ดจะร่วงลงดินผลละ 3 เมล็ด เปลือกเมล็ดบางและแข็ง มีสีน้ำตาลเป็นมัน เมล็ดยาวประมาณ 3 – 4 เซนติเมตร เนื้อในเมล็ดสีขาว (วิสุทธิ ใบไม้ และ รังสิมา ตัณฑเลขา, 2550, 21 - 22)

ภาพที่ 2 แสดงระยะเวลาตั้งแต่ต้นประผลัดใบ - ผลสุก (ประเภท)

หมายเหตุ ระยะเวลาของแต่ละปี อาจจะเปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับปริมาณของน้ำฝน อุณหภูมิ ความชื้นในป่านั้น ๆ

ป่าประทำหน้าที่ทางระบบนิเวศที่สำคัญหลายประการ โดยเฉพาะการทำหน้าที่เป็นป่าต้นน้ำ เพราะต้นประนี้ถือเป็นพืชเสถียร (climax species) ที่จะขึ้นในป่าที่มีความสมบูรณ์ ต้นที่โตเต็มที่มีความสูงมากถึง 40 เมตร แผ่กิ่งก้านในแนวค่อนข้างทำมุมกว้างกับลำต้น ทรงพุ่มใหญ่ ดังนั้น จึงมีบทบาทในการช่วยชะลอและซับน้ำฝนในพื้นที่ต้นน้ำได้อย่างดี

ลูกประเป็นแหล่งอาหารประเภทคาร์โบไฮเดรตแก่สัตว์นานาชนิด เช่น หมูป่า กระรอก กระแต หู่นม ธรรมดา เม่นหางพวง เก้ง เป็นต้น ทำให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศ การถ่ายทอดพลังงาน และหมุนเวียนแร่ธาตุในระบบนิเวศให้สมบูรณ์มากขึ้น

ทั้งนี้ป่าประไม่ได้หมายความว่าป่านั้นมีเฉพาะต้นประ แต่คือป่าที่มีต้นประเป็นหลักและมีพืชอื่นขึ้นแซมอยู่ด้วย ทั้งต้นไม้ขนาดใหญ่ที่เป็นไม้เนื้อแข็งเหมาะสำหรับการก่อสร้าง เช่น ไม้หลุมพอง ไม้ตะเคียน ไม้หอม ไม้สุหรียญ ไม้จำปาป่า ไม้หม้อ และพืชอีก

หลายชนิดที่ชาวบ้านอาศัยเก็บไปเป็นอาหาร เช่น มังคุดป่า ลางสาตป่า เงาะป่า มะปริง มะปราง มะไฟป่า ลูกเตียน (ลักษณะคล้ายลูกกระท้อนแต่เล็กกว่าและมีรสชาติหวานกว่า) กำไ้มล (มีลักษณะเป็นพวง ผลใหญ่ประมาณหัวนิ้วโป้ง พวงหนึ่งมีประมาณ 20 - 50 ลูก เมื่อสุกผลจะสีส้มสด) สะตอ ผักเหียง ลูกเนียง และลูกนาง

นอกจากนี้ในป่าประเขานันยังมีสัตว์อยู่หลายชนิด เช่น หมูป่า กวาง ฟาน (อีเก้ง) มุดสัง (พังพอน) เม่น ไก่ป่า และนกชนิดต่าง ๆ เป็นต้น

1.2 ชุมชนที่ใช้ประโยชน์ป่าประ

ป่าประที่งานวิจัยนี้สนใจศึกษาคือป่าประผืนที่มีพื้นที่ 3,000 - 4,000 ไร่ ที่อยู่ใกล้ชุมชนบ้านทับน้ำเต้าและบ้านห้วยตงดังกล่าว ชุมชนที่อยู่ใกล้ป่าประแห่งนี้ คือชุมชนบ้านทับน้ำเต้าและชุมชนบ้านห้วยตง โดยหากใครจะเข้าไปเก็บลูกประก็สามารถเข้าไปได้ทั้งทางบ้านทับน้ำเต้าและบ้านห้วยตง

การพิจารณาถึงช่วงเวลาที่ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประแห่งนี้ เริ่มตั้งแต่การเกิดขึ้นของชุมชนบ้านปากลง ซึ่งอยู่ห่างจากป่าประโดยเส้นทางเดินเท้าประมาณ 4 - 5 กิโลเมตร มีหลักฐานทางราชการระบุว่า “ปี พ.ศ. 2457 ได้ตั้งนายปกครองหมู่บ้าน และตั้งชื่อบ้านปากลง” (แผนชุมชนบ้านปากลง, 2553, 3) จึงพอสันนิษฐานว่าหมู่บ้านแห่งนี้มีอายุไม่ต่ำกว่า 100 ปี ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในชุมชนบ้านปากลงถึงเรื่องราวประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านปากลงว่าชาวบ้านกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านปากลงนั้นเป็นคนรุ่นปู่ตายาย อพยพมาจาก อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ด้วยต้องการหนีจากการเก็บภาษีที่ที่ชาวบ้านเรียกว่า “หนีสี่บาท” ซึ่งเป็นภาษีที่เก็บแทนการเกณฑ์แรงงาน ถ้าชาวบ้านคนไหนไม่มีเงินจ่ายและไม่อยากถูกเกณฑ์แรงงานก็จะหลบหนีเจ้าหน้าที่มาอยู่ป่า (สวัสดิ์ มะค่อม, สัมภาษณ์) จากนั้นก็มีคนจากที่อื่น ๆ อพยพมาสมทบ เช่น จากอำเภอกาญจนดิษฐ์ อำเภอลือชัย และอำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช ชาวบ้านกลุ่มหลัง ๆ ที่อพยพเข้ามา ก็เพื่อต้องการบุกเบิกที่ทำกินเป็นสำคัญ

ต่อมาเมื่อ 40 กว่าปีที่แล้ว มีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งครัวเรือนมากขึ้นเนื่องจากมีการสัมปทานแร่แบไรต์ที่บริเวณเขาไม้ไผ่ ซึ่งมีการถากถางป่าสร้างถนนเป็นเส้นทางลำเลียงแร่จากเขาไม้ไผ่ลงไปยังพื้นล่างในเขตอำเภอท่าศาลา ชาวบ้านได้อาศัยเส้นทางนี้ขึ้นไปบุกเบิกพื้นที่ทำกินในเขตพื้นที่ใกล้เส้นทางลำเลียงแร่ดังกล่าว บางทีสร้างบ้านเรือนอยู่สองข้างทาง

ถนนลำเลียงแร่ บริเวณบ้านปากลงก็มีผู้คนเข้าไปหักร้างทางพงเพิ่มเติมอีกมาก จนมีอาณาเขตหมู่บ้านขยายขึ้นไปถึงบริเวณเขาไม้ไผ่ซึ่งเป็นแหล่งสัมปทานแร่ มีสมาชิกเพิ่มขึ้นถึงเกือบ 100 ครัวเรือน โดยชาวบ้านส่วนใหญ่บุกเบิกป่าทำสวน และปลูกข้าว รวมถึงการเก็บหาของป่ามาบริโภคและเริ่มมีการนำของป่าบางชนิดไปจำหน่ายยังตลาดโรงเหล็กและตลาดท่าศาลาด้วยแล้ว ส่วนลูกประในช่วงนี้ชาวบ้านก็เก็บมาใช้ประโยชน์แล้วเช่นกัน แต่ยังเก็บมาบริโภคเป็นหลักและนำไปฝากญาติมิตรที่อยู่ห่างไกลออกไปบ้าง

เมื่อประมาณ 40 กว่าปีที่แล้ว ชาวบ้านส่วนหนึ่งจากชุมชนได้ขยับขยายไปตั้งครัวเรือนห่างจากบ้านปากลงเดิมมาทางทิศเหนือประมาณ 4 - 5 กิโลเมตร ซึ่งอยู่ติดกับพื้นที่ป่าประ คือบ้านทับน้ำเต้าในปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากในบริเวณดังกล่าวมีการตัดถนนผ่านไปยังแหล่งแร่บริเวณเขาไม้ไผ่ จึงมีชาวบ้านทั้งจากปากลงที่แต่งงานและต้องการแยกครัวเรือนได้ ขยับขยายเข้าไปบุกเบิกที่ทำกินและตั้งบ้านเรือนในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว ส่วนคนจากที่อื่นที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มเติมนอกจากจะขอแบ่งปันที่ดินจากเครือญาติแล้วก็สามารถบุกเบิกป่าเป็นที่ตั้งครัวเรือนและที่ทำกินได้ โดยในครั้งแรกยังคงเรียกหย่อมบ้านที่เกิดขึ้นนี้ว่าบ้านปากลงตามหมู่บ้านเดิม กระทั่งเมื่อ พ.ศ. 2542 ทางราชการได้ประกาศแบ่งเขตหมู่บ้านใหม่ บ้านทับน้ำเต้าจึงกลายเป็นหมู่ที่ 8 ตำบลกรุงชิง จนถึงปัจจุบันนี้

ส่วนบ้านห้วยตงอยู่ถัดไปคนละเหลี่ยมเขากับบ้านทับน้ำเต้า เมื่อก่อนพื้นที่ในเขตชุมชนบ้านห้วยตงมีลักษณะเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ สภาพพื้นที่เป็นเนินเขาลาดเอียง ไกลไปทางเขานันเมีย ซึ่งชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ส่วนใหญ่อพยพมาจากเขต อำเภอลือสด จังหวัดนครศรีธรรมราช และอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับเขตพื้นที่ป่าดังกล่าว โดยหมู่บ้านแห่งนี้เพิ่งปรากฏขึ้นเมื่อประมาณ 28 ปีที่แล้ว ในระยะแรกหมู่บ้านนี้มีกันประมาณ 20 ครัวเรือน เดิมยังอยู่ในเขตการปกครองของหมู่ 8 (หมู่เดียวกับบ้านปากลง) ตำบลกรุงชิง อำเภوتاศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช (หมู่บ้านในเขต ต.กรุงชิง ได้เปลี่ยนไปสังกัดกิ่งอำเภอนบพิตำในปี 2538 และเป็นอำเภอนบพิตำในปี 2550)

ต่อมาเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2542 ทางราชการได้แบ่งเขตการปกครองบ้านห้วยตงใหม่เป็น หมู่ 7 ตำบลกรุงชิง กิ่งอำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช

กล่าวได้ว่าในอดีตกลุ่มคนจากบ้านปากลง คือกลุ่มคนหลักที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าประ และเมื่อเกิดบ้านทับน้ำเต้าและบ้านห้วยตงแล้ว กลุ่มคนจาก 2 บ้านนี้คือกลุ่มคนหลักที่เขาไปใช้ประโยชน์ป่าประ คนจากปากลงก็เข้าไปใช้ประโยชน์น้อยกว่า

อย่างไรก็ตามในทุกช่วงที่ผ่านมาก็มีชาวบ้านจากชุมชนที่อยู่ห่างออกไปเข้ามาเก็บของป่าในป่าประอยู่บ้าง แต่ว่าก็เป็นเพียงบางครั้งบางคราว และต่างก็รู้จักกับชาวบ้านในชุมชนที่อยู่ใกล้ป่าประดี และยอมรับสิทธิที่มีมากกว่าของชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนใกล้ป่า

ปัจจุบันบ้านทับน้ำเต้ามีครัวเรือนทั้งหมด 189 ครัวเรือน มีอาชีพทำสวนเป็นหลัก ได้แก่ สวนยาง สวนผลไม้ สวนสมรม สวนหมาก และการหาของป่า สำหรับการเก็บลูกประนั้นพบว่า เก็บกันทุกครัวเรือน ในจำนวนนี้ประมาณร้อยละ 60 เก็บขายด้วย เก็บสะสม หาน้ำผึ้ง ประมาณร้อยละ 40 ของครัวเรือน นอกจากนี้ก็มีการเก็บลูกเนียง ลูกนาง เป็นต้น

ส่วนห้วยตงปัจจุบันมีครัวเรือนทั้งหมด 150 ครัวเรือน อาชีพหลักของครัวเรือนคือการทำสวนเช่นกัน โดยร้อยละ 60 ทำสวนยาง ร้อยละ 40 ทำสวนผลไม้ ส่วนการเก็บของป่าในป่าประนั้นทำกันทุกครัวเรือน ซึ่งพบว่าทุกครัวเรือนเก็บลูกประ ในจำนวนนี้ร้อยละ 50 เก็บไปขายด้วย นอกจากนี้ก็มีเก็บน้ำผึ้ง สะตอ ลูกเหริ่ง ลูกเนียง ลูกนาง เป็นต้น

1.3 ลักษณะการใช้ประโยชน์ป่าประ

ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านและจากพื้นที่ใกล้เคียงจะใช้ประโยชน์จากป่าประหลายลักษณะ ได้แก่ การใช้ประโยชน์จากต้นประโดยตรงคือ การเก็บลูกประ การใช้ไม้เนื้อแข็งที่ขึ้นอยู่ในป่าประเพื่อการก่อสร้าง และการเก็บของป่าอื่น ๆ ที่มีอยู่ในป่าประ เช่น สะตอ ลูกเหริ่ง ลูกเนียง ลูกนาง น้ำผึ้ง เป็นต้น

การเก็บเมล็ดลูกประนั้นเก็บมาเพื่อทำเป็นอาหาร โดยในปีหนึ่งจะหาได้เพียง 1 ครั้งในช่วงเดือนสิงหาคมถึงกันยายน ลูกประจะมีลักษณะเป็นพวงขนาดใหญ่ประมาณเท่ากำปั้น ในลูกประแต่ละลูกจะมีเมล็ดหลายเมล็ด ซึ่งตามปกติจะมี 3 เมล็ด เมื่อลูกประแก่ได้ที่และต้องแสงแดดก็จะแตกออก แรงแตกดังกล่าวจะติดเมล็ดให้กระจายล่องห่างออกไปจากโคนต้น เมล็ดลูกประจะมีลักษณะกลมยาวรี ขนาดใหญ่ประมาณหัวนิ้วโป้ง ยาวประมาณ 2 นิ้ว

ภาพที่ 3 ลูกประ

ชาวบ้านจะเก็บเมล็ดลูกประที่ร่วงมานี้ไปบริโภค แต่จะเรียกเมล็ดลูกประว่า “ลูกประ” ดังนั้น คำว่า “ลูกประ” ที่เรียกกันทั่วไปจึงหมายถึงเมล็ดลูกประ ซึ่งงานวิจัยนี้จะเรียกลูกประในความหมายนี้เช่นกัน โดยชาวบ้านจะนำลูกประไปประกอบอาหาร ส่วนมากได้แก่ การนำไปใส่ในแกงไตปลา แกงส้ม การนำไปเผาไฟแกะเปลือกออกเอาเนื้อไปตำรวมกับน้ำพริก ที่นิยมกันมากและถือว่าเป็นการถนอมอาหารด้วยการนำไปดอง แล้วนำไปแกงส้ม ซึ่งการดองดังกล่าวสามารถเก็บไว้ได้นาน และมีรสชาติแปลกไปกว่าการใช้ลูกประสด

ภาพที่ 4 ลูกประดอง

จากงานศึกษาเรื่องมูลค่าทางเศรษฐกิจป่าประต้อวิถีชุมชนบนเขานันของระวี ถาวร (2551, 92) ปรากฏผลการศึกษามูลค่าทางเศรษฐกิจของลูกประในช่วงเก็บหาปี พ.ศ. 2550 ช่วงวันที่ 20 สิงหาคม – 20 กันยายน ของบ้านทับน้ำเต้าและบ้านห้วยตง พบว่า มีปริมาณเก็บหาลูกประจากป่าที่ผ่านระบบการซื้อขายในจุดรับซื้อในชุมชน 97,036.5 กิโลกรัม หรือ 97 ตัน เฉลี่ยวันละ 3.2 ตัน มีมูลค่ารวมกว่า 1,259,550 บาท ทำให้มีเงินสะพัดหมุนเวียนในชุมชนในช่วงเวลาดังกล่าวเฉลี่ยวันละ 41,238 บาท มีมูลค่าการซื้อขายต่อวันมากที่สุดที่ 80,641 บาท โดยผู้เก็บหาเฉลี่ยวันละ 117 คน กลุ่มผู้เก็บหาเป็นทั้งเป็นคู่ และเป็นกลุ่ม ทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน

ภาพที่ 5 ชาวบ้านนำลูกประที่เก็บหามาได้ จำหน่ายแก่แม่ค้าในจุดรับซื้อบริเวณปากทางเข้าป่าประชุมชนบ้านทับน้ำเต้า

ส่วนการตัดไม้ นั้นพบว่าชาวบ้านอาศัยตัดไม้เนื้อแข็งที่ขึ้นอยู่ในป่าประ เช่น ไม้หลุมพ้อ ไม้หอม ไม้ตะเคียน ไม้หอม ไปสร้างสิ่งก่อสร้างที่จำเป็น เช่น บ้านเรือน ยุ้งข้าว สมัยก่อนการสร้างสิ่งก่อสร้างดังกล่าวนี้ชาวบ้านไม่ต้องซื้อไม้เลย การตัดไม้ดังกล่าวได้ถูกสั่งห้ามไปเมื่อทางราชการประกาศจัดตั้งอุทยานแห่งชาติเขานัน และป่าประเป็นป่าที่อยู่ในเขตอุทยานด้วย จะมีอยู่บ้างก็เป็นการลักลอบตัด

ภาพที่ 6 การเก็บของป่าในป่าประ

สำหรับการเก็บของป่านั้น ชาวบ้านอาศัยเก็บของป่าหลายประเภทมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แม้เมื่อประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติแล้วชาวบ้านก็ยังสามารถเข้าไปเก็บของป่าได้ ในปัจจุบันชาวบ้านไม่เพียงเก็บของป่าเพื่อบริโภคเท่านั้นแต่ยังเก็บไปขายด้วย โดยมีแม่ค้าเข้าไปรับซื้อถึงใกล้บ้าน และกล่าวได้ว่าการหาของป่านำรายได้มาสู่ครัวเรือนที่ยังเก็บของป่าไม่น้อย ครัวเรือนจำนวนหนึ่งอาศัยการเก็บของป่าเป็นรายได้หลักของครอบครัว ของป่าที่ชาวบ้านเก็บเป็นหลักในปัจจุบัน ได้แก่ สะตอ ลูกเหริ่ง ลูกเนียง ลูกนาง และน้ำผึ้ง

2. การเปลี่ยนแปลงสิทธิการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรป่าประ

ในอุทยานแห่งชาติเขานันมีพื้นที่ที่เป็นป่าประอยู่หลายหย่อม แต่ละหย่อมชาวบ้านเรียกชื่อต่างกันไป หย่อมที่กว้างที่สุดมีเนื้อที่ประมาณ 3,000 – 4,000 ไร่ ชาวบ้านเรียกว่า “ป่าประเขานัน” ซึ่งเป็นป่าประที่งานวิจัยฉบับนี้ใช้เป็นพื้นที่ในการศึกษา

ในระบบนิเวศของป่าประแม้จะมีต้นประเป็นหลัก แต่ว่าก็มีต้นไม้อื่นขึ้นอยู่ด้วย บางพื้นที่ก็ขึ้นเป็นกลุ่มใหญ่ แต่ส่วนใหญ่จะขึ้นแบบกระจัดกระจายในทุกพื้นที่ ต้นไม้ดังกล่าวมีทั้งไม้ขนาดใหญ่ที่เป็นไม้เนื้อแข็ง เหมาะสำหรับการก่อสร้าง เช่น ไม้หลุมพ้อ ไม้จันทน์ ไม้หอม ไม้ตะเคียนทอง และไม้ขนาดเล็กที่ให้ผลผลิตเป็นอาหารสำหรับชาวบ้าน ที่สำคัญและเป็นที่รู้จักกันดีจากอดีตถึงปัจจุบัน เช่น สะตอ ลูกเหริ่ง ลูกเนียง ลูกนาง ในขณะที่ในป่าก็มีสัตว์หลายชนิดใช้เป็นแหล่งพักพิงอาศัยและหาอาหาร แต่สัตว์ที่เป็นของป่าและชาวบ้าน

พืชพามาแต่อดีตคือฝั่ม สำหรับต้นประนั้นไม้แต่เมล็ดที่ชาวบ้านสามารถนำไปใช้เป็นอาหารได้ ส่วนลำต้นไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์เนื่องจากเป็นไม้เนื้ออ่อนและฝู่งาย

ทรัพยากรในป่าประที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์มาแต่อดีตจึงได้แก่ ลูกประ ไม้ ที่ดิน และของป่าต่าง ๆ ซึ่งในรายงานฉบับนี้จะนำตัวอย่างการเข้าไปใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่า ประดังกล่าวมาศึกษาการเปลี่ยนแปลงสิทธิการเข้าถึงและสิทธิการใช้ประโยชน์ ได้แก่ การเก็บลูกประ การตัดไม้ ทั้งกรณีเพื่อนำไม้ไปใช้ประโยชน์และกรณีต้องการที่ดิน และการเก็บของป่าชนิดที่สำคัญในอันดับต้น ๆ สำหรับชาวบ้าน ได้แก่ การเก็บสะตอ ลูกเหริย ลูกเนียง ลูกนาง รวมทั้งการตีฝั่มด้วย

แม้พื้นที่ที่ป่าประขึ้นจะเป็นบริเวณเขานัน และปัจจุบันอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ เขานัน แต่ชุมชนที่เข้าไปใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคือ ชุมชนจาก พื้นที่ที่เรียกว่า “กรูงชิง” ซึ่งชุมชนที่เข้าไปใช้ประโยชน์นี้เป็นกลุ่มชุมชนบริเวณตอนบน ของตำบลกรูงชิง ชุมชนที่ใช้เป็นหลักก็คือชุมชนที่อยู่ใกล้ ๆ ป่า ซึ่งถึงแม้พื้นที่บริเวณนี้จะอยู่ บนเขาและอยู่ในเขตป่า ที่ไกลจากพื้นที่ล่างมากพอสมควร แต่ว่าก็มีชุมชนมาตั้งถิ่นฐานไม่ต่ำกว่า 100 ปีมาแล้ว โดยขณะนั้นยังเป็นชุมชนขนาดเล็กอยู่ คนในชุมชนดังกล่าวนี้ได้เข้าไปใช้ ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประมาแต่ครั้งนั้นแล้ว

เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดระบบสิทธิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประ ในยุคดั้งเดิม คือทรัพยากรในป่าประมีมาก คนยังมีน้อย คนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน และยัง เชื่อถือในอำนาจเหนือธรรมชาติ ในขณะที่อำนาจของรัฐและทุนยังขยายตัวขึ้นไปไม่ถึง สิทธิ การเข้าถึงจึงปรากฏออกมารูปของสิทธิการใช้ประโยชน์ (usufruct rights) คือทุกคนมีสิทธิ เข้าถึงทรัพยากรได้ถ้าต้องการนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ซึ่งได้แก่การกินการใช้ ในครัวเรือนและการนำไปแลกเปลี่ยนหรือขายบ้างเล็กน้อยเพื่อหาสิ่งที่ขาดแคลนมากินมาใช้ ในครัวเรือน สิทธิการเข้าถึงในยุคนี้จะสัมพันธ์กับกฎเกณฑ์ผู้มาก่อนและกฎเกณฑ์การจอง กล่าวคือ ชาวบ้านคนใดไปถึงหรือพบทรัพยากรอะไรก่อนก็มีสิทธิใช้ทรัพยากรนั้น คนมา ที่หลังจะต้องหลีกเลี่ยงไปหาที่อื่น ไม่มีการแก่งแย่งกัน ส่วนการจองก็เป็นหลักเสริมของกฎเกณฑ์ ผู้มาก่อน คือหากผู้มาก่อนพบว่าทรัพยากรที่ตนพบนั้นยังอ่อนอยู่ก็สามารถทำเครื่องหมาย “ปักก่า” จองไว้ก่อน แต่ทรัพยากรที่จะจองไว้ก่อนนี้ต้องเป็นของที่มีน้อยและซ่อนเร้นพบได้ยาก หากไม่ให้คนพบก่อนจองไว้ก็อาจไม่มีคนเห็นอีก ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านเสียโอกาสที่จะใช้ ประโยชน์ทรัพยากรนั้น ที่พบเห็นได้ชัดเจนก็ได้แก่การตีฝั่ม ส่วนทรัพยากรที่มีมากและ

พบเห็นได้ง่าย เช่น สะตอ ลูกเหริยง ลูกเนียง ลูกนาง หากผู้มาก่อนพบในขณะที่ยังอ่อนอยู่ก็ต้องทิ้งไว้ให้แก่ และต่อไปใครจะมาพบก็ได้ จะจองไว้ก่อนไม่ได้ อย่างไรก็ตามสิทธิการจองนี้หากมีผลประโยชน์มากชุมชนก็จะมอบหน้าที่ในการดูแลป่าบางลักษณะไว้ เช่น กรณีของผึ่งยวน ชาวบ้านสามารถจับจองต้นไม้ที่ผึ่งยวนทำรังไว้ได้เพื่อจะรอผึ่งยวนมาทำรังอีก แต่จะโค่นต้นไม้ไม่ได้ ซึ่งเท่ากับมอบภารกิจในการดูแลต้นไม้้นไว้ชาวบ้านคนนั้นด้วยนั่นเอง

ส่วนสิทธิการใช้ประโยชน์นั้นพบว่าชาวบ้านมีสิทธิใช้ประโยชน์ทรัพยากรเท่าที่จำเป็น ไม่มีการกักตุนหรือเก็บทรัพยากรมาใช้เกินความจำเป็น นอกจากนี้ต้องใช้ทรัพยากรให้คุ้มค่า คือใช้ทรัพยากรที่แก่ได้ที่แล้ว ไม่เก็บทรัพยากรที่ยังอ่อน เพราะถือว่าไม่คุ้มค่าตามที่ธรรมชาติมอบให้ และต้องใช้ทรัพยากรแบบไม่ทำลาย

เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบสิทธิการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประในยุคนี้ คือ การขยายตัวของตลาดทุนนิยมเข้าไปในชุมชนในเขตป่า การเพิ่มขึ้นของกลุ่มคนที่ต้องการไปใช้ทรัพยากรจากป่าเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดและการที่ชุมชนถูกกีดกันออกจากการเป็นผู้ดูแลป่าอย่างที่เคยเป็นมาแต่เดิม เงื่อนไขนี้เริ่มเกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 2490 เมื่อรัฐบาลให้สัมปทานเหมืองแร่ที่เขาเหล็ก และเข้มข้นขึ้นเมื่อรัฐให้สัมปทานเหมืองแร่เพิ่มขึ้นที่เขาไม้ไผ่ในช่วงต้นทศวรรษ 2510 และในช่วงเดียวกันนี้รัฐก็ให้สัมปทานป่าไม้ในบริเวณที่ไม่ห่างจากป่าประนัก การเกิดสัมปทานเหมืองแร่ครั้งแรกทำให้มีถนนขึ้นไปถึงเขาเหล็ก ซึ่งบริษัทผู้ได้รับสัมปทานสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเส้นทางลำเลียงแร่ สุดปลายถนนสายนี้ยังอยู่ห่างป่าประประมาณ 15 กิโลเมตร การเกิดสัมปทานเหมืองแร่ครั้งที่สองทำให้เกิดถนนผ่านเข้าไปใกล้ป่าประ ถนนดังกล่าวสามารถเชื่อมชุมชนใกล้ป่าเข้ากับตลาดท่าศาลา ซึ่งเป็นตลาดสำคัญในท้องถิ่นได้ ถนนที่กล่าวถึงนี้รัฐบาลได้ปรับปรุงเป็นถนนลาดยางในต้นทศวรรษ 2520 การเกิดขึ้นของถนนได้เปิดให้อิทธิพลของตลาดเข้าสู่ชุมชนต่าง ๆ ทั้งทางกายภาพและทางความคิด พร้อมกับเป็นเส้นทางให้คนจากพื้นล่างขึ้นไปหักล้างถางพงหาที่ทำกินและสร้างที่อยู่อาศัย ในช่วงต้นทศวรรษ 2510 มีหมู่บ้านเกิดขึ้นบริเวณชายป่าประ 1 แห่ง คือบ้านทับน้ำเต้า

การให้สัมปทานป่าไม้บนกรุงชิงของรัฐบาลในช่วงต้นทศวรรษ 2510 ก็ส่งผลให้มีคนขึ้นไปบนกรุงชิงเพิ่มขึ้นอีกนอกจากชาวบ้านจากพื้นล่างที่ขึ้นไปบุกเบิกป่าหาที่ทำกินซึ่งเกิดขึ้นเป็นปกติอยู่แล้ว ได้แก่ กลุ่มคนรับจ้างตัดไม้และญาติพี่น้อง คนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งเข้าไปตั้งบ้านเรือนบริเวณป่าประ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการโค่นต้นไม้ในป่าประ ทั้งโดยการลักลอบ

เข้าไปตัดไม้ของบริษัทสัมปทาน เพราะเขตป่าประนั้นอยู่นอกสัมปทาน และการตัดไม้ไปสร้างบ้านเรือน นอกจากนั้นการเข้าไปตัดไม้ในป่าประของคนกลุ่มนี้ยังมีส่วนสำคัญที่ทำให้เลื่อยยนต์เข้าไปแพร่หลายแทนการใช้ขวานตัดต้นไม้ของชาวบ้าน ซึ่งนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ไม้ในป่าประถูกตัดลงอย่างรวดเร็วหลังจากนี้ในช่วงกลางทศวรรษ 2520 มีหมู่บ้านเกิดขึ้นอีกแห่งหนึ่งบริเวณชายป่าประแต่อยู่คนละเหลี่ยมเขากับบ้านทับน้ำเต้า คือหมู่บ้านห้วยตง

การเกิดขึ้นของสัมปทานทั้งกรณีเหมืองแร่และป่าไม้ โดยเฉพาะการเข้าไปลักลอบตัดไม้ในป่าประของบริษัทสัมปทานโดยบอกกับชาวบ้านว่าได้รับอนุญาตจากทางราชการแล้ว ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว้าป่าไม้ไม่ได้เป็นของพวกเขาอีกต่อไป และเริ่มไม่แน่ใจในอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการเป็นเจ้าป่าเจ้าเขา รวมทั้งเห็นได้ชัดเจนว่ารัฐได้เอาป่าไม้ที่พวกเขาเคยดูแลและใช้ประโยชน์ไปให้นายทุน ในขณะที่เศรษฐกิจแบบใหม่เข้าไปมีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านได้ถอยห่างออกมาจากแบบแผนการใช้ทรัพยากรที่เป็นมาแต่เดิมมากขึ้น ในขณะเดียวกันในชุมชนที่มีคนเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าประดังกล่าวทั้งชุมชนเก่าและชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ ก็มีคนที่อพยพเข้ามาใหม่ที่ไม่ได้ผูกพันอยู่กับกฎเกณฑ์ของชุมชนและตั้งใจขึ้นมากหาประโยชน์จากทรัพยากรในป่าประโดยตรง คนส่วนนี้ก็ยิ่งพร้อมจะปรับตัวไปสู่ความสัมพันธ์แบบใหม่ที่จะช่วยให้พวกเขาสามารถนำทรัพยากรในป่าประมาใช้ประโยชน์ในตลาดสมัยใหม่

การเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิทธิการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประ เริ่มจากค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงจนกลายเป็นแบบแผนหลักโดยสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรได้เปลี่ยนไปสู่การเข้าถึงแบบเสรี (open access) และการเข้าถึงแบบการถือครองเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล (private property) การเข้าถึงแบบเสรีจะเกิดในกรณีของการนำผลผลิตจากป่าที่เกิดขึ้นแบบหมุนเวียนแทนที่ออกมาใช้ประโยชน์ เช่น การตัดไม้ การเก็บลูกประ และการเก็บของป่าอื่น ๆ ทั้งนี้ก็เพื่อนำผลผลิตจากป่าทั้งหมดมาขายเป็นเงินในตลาดต่าง ๆ

การตัดไม้ขายถือว่าเป็นวิกฤตที่สุดที่มีผลต่อการความอุดมสมบูรณ์ของป่าและการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ เพราะต้นไม้เป็นทรัพยากรขนาดใหญ่และมีผลต่อความเป็นป่ามากกว่าองค์ประกอบอย่างอื่นของป่า ระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนก็ตระหนักถึงความจริงนี้ ดังจะเห็นว่าแต่เดิมในการตัดต้นไม้แต่ละครั้งจะต้องมีพิธีกรรมขอต่อ

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากเป็นต้นไม้ใหญ่มาก ๆ ชาวบ้านจะไม่ตัดด้วยเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตอยู่ แต่การเปลี่ยนแปลงในยุคนี้ชาวบ้านซึ่งใช้เลื่อยยนต์โค่นต้นไม้แล้วโค่นต้นไม้อย่างอิสระ และส่วนใหญ่เป็นการโค่นเพื่อขาย รวมทั้งขายให้แก่บริษัทสัมปทานที่ลักลอบเข้ามาตัดไม้ในป่าด้วย ในตอนท้ายของยุคนี้ไม้เนื้อแข็งขนาดใหญ่ที่มีอยู่ในป่าประสูญหายไปเกือบหมดจะพอเหลืออยู่บ้างก็ต้องอยู่บนพื้นที่สูงและลึกเข้าไปมาก ๆ

การเปลี่ยนแปลงสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรในป่าประอีกลักษณะหนึ่ง คือการถือครองเป็นทรัพย์สินส่วนตัว ที่เห็นได้ชัดเจนคือการบุกเบิกป่าเพื่อถือครองที่ดินสำหรับการทำสวน ในระยะแรกชาวบ้านจะทำสวนลักษณะที่เป็นสวนสมรมซึ่งก็มียางพันธุ์พื้นเมืองปะปนอยู่ด้วยระยะท้าย ๆ ของยุคชาวบ้านได้ทำสวนในลักษณะของการปลูกยางพันธุ์เป็นพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้นเป็นลำดับ พร้อม ๆ กับการบุกเบิกป่าเป็นพื้นที่สวนมากขึ้น และเริ่มมีการขายที่ดินในเขตป่าที่ตนบุกเบิกไปแล้ว แต่ยังเป็นการขายกันในหมู่ญาติหรือคนรู้จัก การที่ชาวบ้านสามารถถือครองที่ดินในเขตป่าเป็นทรัพย์สินส่วนตัวได้ก็โดยการรับรองกันเองในชุมชน คือชาวบ้านจะรับรู้ว่ามีใครครอบครองที่ดินอยู่ตรงไหน และยอมรับสิทธินั้นโดยไม่ไปต่อว่าหรือเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่นั้น

ในขณะเดียวกันสิทธิการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประในยุคนี้ก็ค่อย ๆ เปลี่ยนไปสู่การนำทรัพยากรจากป่าประมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างรายได้ให้มากที่สุด การใช้ทรัพยากรโดยไม่คำนึงถึงความคุ้มค่าของการนำทรัพยากรมาใช้ก่อนกำหนด และการใช้โดยไม่สนใจว่าเป็นการทำลายทรัพยากรหรือไม่

ในสถานการณ์เช่นนี้เห็นได้ชัดเลยว่ากฎเกณฑ์ตามจารีตประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมาแต่เดิมไม่สามารถมีพลังในการควบคุมดูแลกลุ่มที่ขึ้นมาใหม่ กลุ่มคนเดิมก็ปรับเปลี่ยนตัวเองไปผูกติดอยู่กับกฎเกณฑ์ของตลาดแทนกฎจารีตประเพณีมากขึ้นเรื่อย ๆ แม้จะมีผู้นำท้องถิ่นและชาวบ้านบางกลุ่มพยายามสร้างระเบียบกฎเกณฑ์บางประการขึ้นมาเพื่อควบคุมสิทธิของการเข้าถึงและการใช้ทรัพยากรของชาวบ้าน แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะคณะกรรมการดังกล่าวมีความขัดแย้งเชิงโครงสร้างอยู่ในตัว เนื่องจากคณะกรรมการก็ล้วนแต่เป็นชาวบ้าน ต้องใช้ทรัพยากรในป่าประเช่นเดียวกับคนอื่น และชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่ใช้ทรัพยากรอยู่ก็เป็นญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงและคนรู้จักกันเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่อำนาจที่ใช้ก็ไม่ชัดเจนว่าเป็นอำนาจจากไหนแน่ จะใช้อำนาจตามจารีตประเพณี อำนาจดังกล่าวก็อ่อนแอไปแล้วถึงใช้ก็ไม่มีใครเชื่อ จะใช้อำนาจจากระบบราชการก็ยาก เพราะคณะกรรมการทั้งหมดไม่ได้

ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการอุปถัมภ์ค่าชูจากทางราชการ แต่ต้องใช้ทรัพยากรเช่นเดียวกับชาวบ้านคนอื่น ดังนั้น ในที่สุดการทำงานของคณะกรรมการจึงไม่มีผลอะไรต่อการควบคุมสิทธิการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประ

จนกระทั่งปี 2535 รัฐบาลได้ประกาศให้พื้นที่ป่าบริเวณเขานันเป็นอุทยานแห่งชาติเขานัน ซึ่งพื้นที่ป่าประก้อยู่ในเขตอุทยานดังกล่าวด้วย การเกิดขึ้นของอุทยานแห่งชาติเขานันดูผิวเผินแล้วน่าจะสามารถปกป้องทรัพยากรในป่าประไม่ให้ถูกทำลายได้ แต่ในความเป็นจริงกลับเกิดผลในทางตรงกันข้าม คือเร่งเร้าให้เกิดการพัฒนาสิทธิการเข้าถึงไปในทางของการใช้ทรัพยากรบางส่วนอย่างเสรีมากขึ้น และการยึดทรัพยากรบางส่วนเป็นของส่วนตัวมากขึ้น ในขณะที่สิทธิการใช้ประโยชน์ก็ปรากฏในรูปของการนำทรัพยากรมาขายให้มากที่สุด เอาให้หมดวันนี้เลย ไม่ต้องคิดถึงวันข้างหน้า และด้วยวิธีที่ง่ายที่สุด ป่าประจึงตกอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมอย่างมาก ทรัพยากรทุกประเภทถ้าไม่หมดไปก็ลดปริมาณลงอย่างมาก แม้แต่ตัวป่าเองในปัจจุบันไม่ต่ำกว่าครึ่งเปลี่ยนสภาพเป็นสวนยางไปแล้ว ที่เป็นเช่นนี้มาจากเงื่อนไขสำคัญ 2 ประการ ได้แก่

ประการแรกการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขานันเกิดขึ้นในช่วงที่ชาวบ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าประอยู่อย่างเข้มข้นแล้ว ดังนั้น เมื่อเกิดเขตอุทยานขึ้นแทนที่ชาวบ้านจะตีความหมายว่าเป็นเขตอนุรักษ์ป่าของรัฐ กลับตีความตามบริบทที่เป็นจริงของตนว่าป่าเป็นของหลวง เมื่อเป็นของหลวงก็หมายความว่าใครจะใช้ประโยชน์อย่างไก็ได้ กฎเกณฑ์ตามจารีตที่อาจจะเหลืออยู่บ้าง หรือความเกรงใจซึ่งกันและกันของชาวบ้านก็ไม่มีผลจำเป็น และไม่เพียงชาวบ้านที่อยู่ในป่าหรืออยู่ใกล้ป่าเท่านั้นที่ให้ความหมายเช่นนี้ ชาวบ้านที่อยู่ห่างไกลออกไปมาก ๆ ก็ยังให้ความหมายเช่นนี้ และพากันนึ่งรถเข้ามาใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประโดยไม่จำเป็นต้องเกรงใจชาวบ้านในชุมชนที่อยู่ใกล้ป่า ความคิดเช่นนี้ของคนภายนอกพัฒนาไปถึงขั้นที่มองเห็นว่าที่ดินในเขตป่าประเป็นพื้นที่ที่ตนจะซื้อผาถือครองได้อย่างปลอดภัย โดยซื้อมาจากชาวบ้านที่บุกเบิกไว้ โดยไม่จำเป็นต้องรู้จักกันมาก่อน แม้แต่ข้าราชการที่รักษากฎหมายก็คิดเช่นนี้และเข้าไปซื้อที่ดินในป่าประเช่นกัน การคิดและกระทำเช่นนี้จึงเท่ากับไม่ได้มองเลยว่าพื้นที่ป่าประนั้นเป็นพื้นที่อนุรักษ์ของรัฐ ส่วนเจ้าหน้าที่อุทยานนั้นไม่มีใครเกรงกลัว เพราะชาวบ้านมีวิธีที่จะหลบหลีกและกดดันให้รอดพ้นจากการจับกุม ในขณะที่เจ้าหน้าที่เองก็มักจะเป็นญาติมิตรกับคนในพื้นที่ และมีผลประโยชน์อยู่ด้วยประการที่สอง การขยายตัวของตลาดทุนนิยมเข้าไปในพื้นที่นั้นรุนแรงมากขึ้น ทำให้ผลผลิต

จากป่าทุกประเภทกลายเป็นสิ่งที่มีราคาดี และมีแม่ค้าไปรับซื้อถึงที่ โดยเฉพาะการที่ราคา
 ยางสูงขึ้นมากทำให้ที่ดินในป่ากลายเป็นสินค้าที่สร้างรายได้ดีให้แก่ชาวบ้าน และเป็นแรง
 จูงใจให้คนจากพื้นที่ล่าง ทั้งข้าราชการ นักธุรกิจ นักการเมือง เข้าไปซื้อที่ดินป่าประจากชาวบ้าน
 เพราะราคาถูกกว่าที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์มาก ซึ่งชาวบ้านก็ยินดีขายเพราะในป่าประยังมีพื้นที่
 ให้ตนบุกเบิกได้อีก

3. ความขัดแย้ง การปรับตัวและการต่อรอง

ในยุคที่ทรัพยากรในป่าประยังถูกใช้โดยกลุ่มคนที่อยู่มาแต่เดิมนั้นไม่มีเงื่อนไข
 เชิงโครงสร้างที่จะให้คนเกิดความขัดแย้งกัน เพราะทรัพยากรยังมีมาก คนมีน้อย และม
 ความสัมพันธ์แบบใกล้ชิดกัน อีกทั้งยังมีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นอำนาจควบคุม
 การใช้ทรัพยากรอีกด้วย ในขณะที่อำนาจของรัฐและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมยังเข้ามาไม่ถึง
 ต่อเมื่อรัฐให้สัมปทานในการขุดแร่และตัดไม้การเปลี่ยนแปลงก็เกิดขึ้นชัดเจน
 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิทธิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ
 ดังกล่าวรายละเอียดมาแล้ว ภายใต้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งใน
 หลายมิติควบคู่มาด้วย ตั้งแต่ความขัดแย้งระหว่างโครงสร้างการจัดการทรัพยากรของชุมชน
 กับโครงสร้างอำนาจของรัฐและทุน ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐและทุน และความขัดแย้ง
 ระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง ในสถานการณ์ความขัดแย้งดังกล่าวชาวบ้านได้ปรับตัวออกจาก
 โครงสร้างอำนาจของชุมชนไปสู่การโอนอ่อนต่ออำนาจของตลาด คือการพยายามใช้สิทธิ
 การเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประไปในทางที่จะนำทรัพยากรมาขายในตลาดอย่าง
 เต็มที่ โดยไม่คำนึงถึงการใช้ทรัพยากรอย่างไม่คุ้มค่าและแบบทำลาย รวมทั้งไม่นึกถึงว่าคน
 อื่นจะมีโอกาสเข้าถึงและใช้ประโยชน์ในทรัพยากรนั้นหรือไม่ การเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่
 เห็นความเสื่อมโทรมของป่าและอยากสร้างกติกาขึ้นมาดูแลก็ไม่ประสบผลสำเร็จเพราะ
 การเกิดขึ้นของคณะกรรมการดังกล่าวก็มีปัญหาในตัวเองมาแต่ต้นว่าจะเป็นตัวแทนราชการ
 หรือเป็นตัวแทนของชาวบ้าน

ในท้ายยุคนี้จึงเห็นได้ชัดเจนว่าความขัดแย้งได้คลี่คลายไปในทางที่ชุมชนได้สลาย
 ขั้วของตนเข้ากับการเปลี่ยนแปลงใหม่เป็นหลัก ทำให้คู่ขัดแย้งทางโครงสร้างระหว่างระบบ
 การจัดการทรัพยากรที่เป็นมาแต่เดิมกับแบบใหม่คลี่คลายไป ในขณะที่สัมปทานตัดไม้ได้
 หมดไปอย่างเป็นทางการในปี 2532 หลังจากรัฐบาลประกาศยกเลิกสัมปทานตัดไม้

ทั่วประเทศอันเนื่องมาจากเกิดภัยพิบัติครั้งใหญ่จากน้ำป่าไหลหลากที่ จ.นครศรีธรรมราช ความขัดแย้งหลักที่เหลืออยู่ในช่วงท้ายยุค คือความขัดแย้งของชาวบ้านด้วยตนเองในการแย่งชิงกันเข้าถึงทรัพยากรแบบเสรีและการถือครองที่ดินเป็นสมบัติส่วนตัว

เมื่อเข้าสู่ยุคหลังประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขานันก็เกิดเงื่อนไขความขัดแย้งเพิ่มขึ้นและกลายเป็นความขัดแย้งหลักของยุคสมัย คือป่าประจำชาวบ้านใช้ประโยชน์อยู่ได้กลายเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ในขณะที่การขยายตัวของการระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเข้าสู่พื้นที่เขม้นขึ้นขึ้น ที่เห็นได้ชัดเจนคือ การขยายพื้นที่ปลูกยางและราคายางที่สูงขึ้นมาก

เมื่อเริ่มประกาศเขตอุทยานในปี 2535 นั้นมีชาวบ้านตั้งบ้านเรือนและมีที่ทำกินอยู่ในเขตอุทยานนับ 100 ครัวเรือนแล้ว โดยทางอุทยานพยายามผลักดันชาวบ้านให้ออกจากป่าตามกฎหมาย แต่ชาวบ้านนอกจากไม่ยอมออกแล้วยังรุกป่าเพิ่มขึ้นอีกด้วย รวมทั้งนำพื้นที่ป่าดังกล่าวไปขายให้คนภายนอกด้วยอีกทั้งยังมีชาวบ้านที่อยู่นอกป่าได้เข้าไปบุกเบิกหาที่ทำกินในป่าเพิ่มเติมด้วย ความขัดแย้งระหว่างทางอุทยานที่ต้องการให้ชาวบ้านออกจากเขตป่ากับชาวบ้านที่ต้องการผลประโยชน์และความมั่นคงในการตั้งถิ่นฐานและทำกินในเขตป่าจึงเป็นคู่ขัดแย้งที่สำคัญที่สุดในปัจจุบัน

ในช่วงที่ราคายางดีขึ้นอย่างต่อเนื่องและมั่นคง มีคนจากพื้นล่างจำนวนมากขึ้นไปซื้อที่ดินในป่าประจำชาวบ้าน ยิ่งทำให้สถานการณ์ความขัดแย้งยิ่งเข้มข้นขึ้นอีก เพราะยิ่งแสดงให้เห็นว่าเจ้าหน้าที่อุทยานไม่สามารถดูแลรักษาพื้นที่อุทยานให้เป็นไปตามกฎหมายและชาวบ้านไม่หวั่นเกรงอำนาจของทางอุทยานและอำนาจรัฐ ในขณะที่ได้เพิ่มอำนาจของคนอีกกลุ่มเข้ามาหนุ่ชาวบ้าน คือกลุ่มคนที่เข้ามาซื้อที่ดิน เพราะคนกลุ่มนี้มักจะมีอำนาจอยู่ในสังคม เช่น พบว่าในการเคลื่อนไหวไปเรียกร้องความขอความมั่นคงในการอยู่และทำกินของชาวบ้านในเขตอุทยานต่อฝ่ายต่าง ๆ นั้นจะมีนักการเมืองและนักธุรกิจที่ซื้อที่ดินไว้สนับสนุนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านเสมอ

ในความขัดแย้งดังกล่าวนี้ชาวบ้านพยายามนำกลยุทธ์การต่อรองหลายอย่างมาใช้เพื่อให้ตนสามารถตั้งถิ่นฐานและทำกินอยู่ในเขตป่าได้อย่างมั่นคง รวมทั้งสามารถบุกเบิกพื้นที่เพิ่มเติมได้ด้วย กลยุทธ์ที่ใช้ ได้แก่ การรุกป่าแบบหลบซ่อนและหลบเลี่ยงไม่ให้เจ้าหน้าที่อุทยานมาพบเห็น แบบไม่รู้ไม่ชี้เมื่อเจ้าหน้าที่อุทยานมาพบ เช่น ตอบปฏิเสธว่าไม่ใช่สวนยางของตน ถ้ามต่อไปก็จะตอบว่าไม่รู้ หรือบื้อว่าเป็นของนายทหารและนายตำรวจที่อยู่นอกชุมชน แบบสร้างภาพลักษณ์ให้สังคมสนับสนุน ได้แก่ การออกข่าวว่าชาวบ้านต้องการ

จัดการป่าประแบบป่าชุมชน การฟื้นฟูพิธีกรรมเบิกป่าโดยเชิญหลายฝ่ายเข้ามาร่วม การร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยนำเที่ยวป่าประ และแบบสุดท้ายคือการเรียกร้องขอความเป็นธรรม โดยชาวบ้านจะรวมตัวกันไปเรียกร้องผู้ดูแลนโยบายระดับสูง เช่น นายกรัฐมนตรีหรือองค์กรอิสระที่เกี่ยวข้อง เพื่อในด้านหนึ่งจะเป็นการกดดันไม่ให้เจ้าหน้าที่อุทยานมาจับกุม ในอีกด้านหนึ่งเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายสาธารณะให้ชาวบ้านสามารถทำกินอยู่ในเขตป่าได้

ในปัจจุบันสถานการณ์กำลังดำเนินไปอย่างที่กล่าวมานี้

สรุปและข้อเสนอแนะ

การอธิบายเรื่องทรัพยากร การทำลายทรัพยากร และการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรเป็นเรื่องที่ซับซ้อน ดังนั้น แนวทางการอธิบายประเด็นดังกล่าวนี้จึงไม่ควรเริ่มต้นด้วยว่าใครถูกใครผิด หรือใช้มุมมองแบบอุดมคติ แต่พยายามหาเงื่อนไขต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันที่มีผลทำให้ทุกฝ่ายเข้าไปมีความสัมพันธ์บนพื้นที่ป่าอย่างที่เป็นอยู่

ประการแรก คงต้องเข้าใจว่าระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนเคยมีอยู่จริง แต่ว่าระบบดังกล่าวก็มีบริบทของตนเอง คือเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในช่วงที่ทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์ คนที่เข้าไปใช้ยังมีน้อย และคนยังเชื่อว่าป่า เขา ต้นไม้ ล้วนมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดูแลอยู่ ในขณะที่อิทธิพลของรัฐและทุนยังเข้าไปไม่ถึง หากไม่วิเคราะห์เชิงบริบทที่เป็นจริงดังกล่าวจะทำให้เข้าใจว่าระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนยังคงมีอยู่ และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ในยุคปัจจุบัน

ประการที่สอง คงต้องเข้าใจว่า รัฐเริ่มเข้าไปเกี่ยวข้องกับทรัพยากรในท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วยต้องการนำทรัพยากรมาสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจเพื่อนำเงินไปพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ตอนนั้นรัฐยังไม่ได้คิดเรื่องการอนุรักษ์ และคิดถึงประชาชนในลักษณะของการนำทรัพยากรมาสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเช่นกัน โดยการมอบที่ดินให้ถือครองเป็นทรัพย์สินส่วนตัว ส่วนทรัพยากรส่วนรวมเช่นป่าไม้นั้น รัฐไม่ได้ดำเนินการใดเลยสำหรับชุมชนที่เคยใช้ประโยชน์จากป่า ทั้งไม่ได้ดำเนินการในลักษณะที่เห็นว่าชุมชนมีระบบการจัดการป่าของตนเอง และไม่ได้ดำเนินการว่าจะจัดความสัมพันธ์ที่จะให้ชาวบ้านเข้าถึงและใช้ประโยชน์ป่าไม้อย่างไร รัฐยังเพียงมุ่งเน้นที่การให้สัมปทานแก่กลุ่มทุน ซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่ารัฐและกลุ่มทุนร่วมกันหาประโยชน์จากทรัพยากรที่แต่เดิมมีแต่คนในชุมชนหรือท้องถิ่นเท่านั้นที่ใช้

ประโยชน์และร่วมกันดูแล และการเข้ามาแสวงหาผล ประโยชน์ของรัฐร่วมกับทุนนั้นรุนแรง มาก เพราะสามารถโค่นต้นไม้ใหญ่ได้ทุกขนาด และโค่นจำนวนมากอย่างที่ชาวบ้านไม่เคย นึกคิดมาก่อน รากฐานความเชื่อเดิมซึ่งเป็นอำนาจสำคัญของระบบการจัดการทรัพยากรของ ชุมชน คือความเชื่อเรื่องเจ้าป่าเจ้าเขา เทพยดาอารักษ์ก็สูญหายไปด้วย ลักษณะเช่นนี้ก็เป็น แนวทางให้ชาวบ้านในยุคหลังจากนี้มุ่งหาแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรอย่างไม่จำกัด เช่นกัน

ประกอบกับเมื่อรัฐได้ร่วมกับทุนเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรอย่าง เต็มที่นั่น ตลาดในระบบทุนนิยมก็ตามเข้าถึงพื้นที่ต่าง ๆ ด้วย ซึ่งแน่นอนว่าในด้านหนึ่งตลาด สามารถรองรับชาวบ้านที่จะนำผลผลิตจากป่าออกมาขาย ในขณะที่อีกด้านหนึ่งก็สามารถ กระตุ้นให้ชาวบ้านเปลี่ยนวิถีชีวิตไปพึ่งพาการอุปโภคบริโภคจากตลาดมากขึ้น

ยุคสมัยนี้จึงเป็นยุคสมัยที่ทุกฝ่ายเร่งการนำทรัพยากรจากป่าออกมาเปลี่ยนเป็น มูลค่าทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นไม้ แร่ธาตุ พืชและสัตว์ที่มีอยู่ในป่า สำหรับกลุ่มชาวบ้านที่ไม่ สามารถเข้าถึงที่ดินได้ตามวิธีการของรัฐก็ใช้วิธีแผ้วทางป่าเพื่อหาที่ตั้งถิ่นฐานและทำกิน โดยเฉพาะในภาคใต้ที่ยางและปาล์มกลายเป็นพืชเศรษฐกิจของคนในพื้นที่และของประเทศ พื้นที่ป่าประเภทต่าง ๆ จำนวนมากก็ถูกแทนที่ด้วยสวนยางและสวนปาล์ม

ประการที่สาม รัฐเพิ่มมาพูดถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างจริงจังเมื่อ 30 – 40 ปี มานี้เอง เมื่อทรัพยากรสำคัญของประเทศโดยเฉพาะป่าเสื่อมลงอย่างเห็นชัดเจน และส่งผล กระทบด้านต่าง ๆ ตามมามากมาย ไม่ว่าจะเป็นด้านภูมิอากาศ สิ่งแวดล้อม น้ำ อาหาร และยา

อย่างไรก็ตามนโยบายของรัฐก็มีการขัดแย้งกันเองอย่างชัดเจน คือความพยายามที่จะใช้กลไกของรัฐจัดการในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากร ในขณะที่เดียวกันก็สนับสนุนการพัฒนา ทรัพยากรเพื่อใช้ประโยชน์ในการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ ด้วยการเปลี่ยนทรัพยากร ให้เป็นสินค้าในระบบตลาด โดยอิงอยู่กับหลักการการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างมี ประสิทธิภาพและคุ้มค่าต่อการลงทุนไปพร้อม ๆ กับหลักการการอนุรักษ์ทรัพยากรด้วย

การขัดแย้งกันเองในเชิงนโยบายดังกล่าว มีส่วนอย่างสำคัญในการเปิดช่องทางให้ เกิดการทำลายทรัพยากรขึ้นอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เพราะรัฐยึดติดอยู่กับการใช้แนวทางใน ระบบการจัดการทรัพยากรเชิงเดี่ยวเท่านั้น คือการพึ่งพากลไกรัฐ โดยเฉพาะการใช้กฎหมาย เพื่อการควบคุม แต่กลับปล่อยให้กลไกตลาดทำงานได้อย่างเสรี ขณะที่รัฐขาดพื้นฐาน ความเข้าใจในลักษณะสำคัญของทรัพยากรส่วนรวมประเภทที่ต้องใช้ร่วมกัน เช่น กรณีของป่า

ว่าเป็นทรัพยากรประเภทที่มีต้นทุนสูงมากในการจัดการควบคุม การมีเฉพาะหน่วยงานของ รัฐซึ่งใช้การจัดการเชิงเดี่ยวจะไม่สามารถแบกรับภาระได้ และจะทำให้เกิดการเข้าถึง ทรัพยากรแบบเสรี (open access) มากขึ้น รวมทั้งเกิดการแย่งชิงทรัพยากรอย่างรุนแรง ทั้งนี้เพราะว่าเมื่อรัฐประกาศควบคุมการใช้ทรัพยากรให้อยู่ภายใต้การดูแลของรัฐอย่าง เบ็ดเสร็จเด็ดขาดแต่เพียงฝ่ายเดียว เช่น การประกาศเขตป่าอนุรักษ์ประเภทต่าง ๆ นั้น ชาวบ้านในพื้นที่ต่าง ๆ ล้วนทำกินหรือหาผลประโยชน์ต่าง ๆ จากป่าอยู่ก่อนแล้ว ซึ่งในภาคใต้ มีความชัดเจนว่ามีการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเข้มข้นอยู่พอสมควรแล้ว ส่วนใหญ่จะ ได้แก่ การทำสวนยาง ดังนั้น เมื่อรัฐเริ่มประกาศเขตป่าอนุรักษ์ก็เท่ากับเริ่มขัดแย้งกับประชาชน ทันที ในสถานการณ์เช่นนี้ชาวบ้านก็จะใช้ทรัพยากรแบบเต็มที่และไม่ดูแลรักษามากขึ้น เพราะถือว่าเป็นสมบัติของรัฐที่ทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ได้ และใช้วิธีการเคลื่อนไหวต่าง ๆ เพื่อต่อรองกับรัฐ ในที่สุดแล้วรัฐก็ไม่สามารถทำอะไรประชาชนได้ ในขณะเดียวกันรัฐก็ไม่สามารถปกป้องผืนป่าเอาไว้ได้ด้วยเช่นกัน

ภายใต้สถานการณ์ที่การเข้าถึงทรัพยากรเป็นแบบเสรีนี้ ภาครัฐก็ยังคงใช้นโยบายที่ ขัดแย้งกันเองอยู่เช่นเดิม ในด้านหนึ่งก็สนับสนุนกลไกตลาด ด้วยการเพิ่มสิทธิประโยชน์ใน ด้านต่าง ๆ ให้เอื้อต่อการเข้าถึงระบบตลาดมากยิ่งขึ้น ในอีกด้านหนึ่งก็เพิ่มมาตรการอนุรักษ์ อย่างเข้มข้น ด้วยการขยายพื้นที่อนุรักษ์ออกไปมากขึ้น โดยเฉพาะในกรณีของทรัพยากรป่าไม้ แต่ผลที่ตามมากลับไม่สามารถหยุดยั้งการทำลายพื้นที่อนุรักษ์ เพราะผู้ที่ถือครองพื้นที่เหล่านี้ อยู่จะถูกจำกัดสิทธิประโยชน์ลง จนเสียเปรียบผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจในระบบตลาด เช่น ราคาที่ดินจะถูกกดให้อยู่ในระดับต่ำ ขณะที่ไม่สามารถพัฒนาให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ เนื่องจากเป็นที่ดินในเขตป่าอนุรักษ์ มาตรการเหล่านี้จึงกลายเป็นแรงบีบให้ผู้ถือครองพื้นที่ อนุรักษ์อยู่เดิมหันไปแสวงหาประโยชน์อย่างไม่ยั่งยืน หรือขายที่ดินให้ผู้มีอำนาจ ทางเศรษฐกิจ แล้วไปแผ้วถางพื้นที่ใหม่ต่อไป

ข้อสรุปตรงนี้ก็คือ ป่าประในปัจจุบันถูกชาวบ้านบุกรุกมาก และใช้แบบไม่มี การอนุรักษ์ แต่ก็ต้องเข้าใจว่าชาวบ้านไม่ได้เป็นเช่นนั้นมาแต่ครั้งปู่ย่าตายาย แต่ค่อย ๆ เป็นมา ในกระบวนการ พัฒนาประเทศทั้งหมด และรัฐเองก็ทำลายทรัพยากรมาแต่เดิมด้วยระบบ ให้สัมปทานและกระตุ้นให้ชาวบ้านทำเช่นนี้มาแต่อดีต แต่เมื่อวันหนึ่งรัฐหันมาพูดถึง เรื่องการอนุรักษ์กลับโยนความผิดไปให้ประชาชนรับผิดชอบแต่เพียงฝ่ายเดียว ในขณะที่ฝ่ายรัฐ เองแม้จะมีอำนาจอยู่ในมือตามกฎหมาย แต่ในความเป็นจริงก็ไม่สามารถไล่จับกุมชาวบ้าน

มาดำเนินคดีได้ เพราะชาวบ้านเองก็เป็นคนด้อยโอกาสในสังคม และต้องพึ่งพิงที่ดินในเขตป่าเป็นที่ทำกิน รัฐที่เกี่ยวโยงกับชาวบ้านลักษณะนี้ท้ายสุดรัฐนั่นเองจะกลายเป็นผู้อ่อนแอ

ดังนั้น ทางออกจึงมีทางเดียวคือรัฐและประชาชนที่ทำมาหากินอยู่ในเขตป่าต้องร่วมกันหาทางออกด้วยการสร้างระบบการจัดการทรัพยากรเชิงซ้อนที่เหมาะสมขึ้นมา เพื่อใช้เป็นทางเลือกเชิงนโยบายในการจัดการป่าประ โดยในด้านหนึ่งรัฐคงต้องยอมให้ชาวบ้านทำมาหากินอยู่ในเขตป่าได้อย่างมั่นคง ในขณะที่อีกด้านหนึ่งก็ใช้กระบวนการการทำมาหากินในเขตป่าของชาวบ้านเป็นการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า และดูแลป่าไปในตัวด้วย

ภายใต้แนวทางการขับเคลื่อนเช่นนี้รัฐและชุมชนต้องร่วมกันสร้างระบบการจัดการเชิงซ้อนขึ้นมาอย่างเหมาะสม หลักการของระบบการจัดการเชิงซ้อนก็คือ การยอมรับหลักการของชุมชนร่วมกับหลักการของรัฐ และอาจมีหลักการของภาคประชาสังคมรวมอยู่ด้วย โดยการผสมผสานให้เป็นการจัดการเชิงซ้อนจะเป็นอย่างไรนั้น จะต้องมีการศึกษาร่วมกันเพื่อสามารถสร้างสรรค์ระบบให้เหมาะกับพื้นที่ได้ แต่การจัดการเชิงซ้อนดังกล่าวน่าจะมีเป้าหมายเบื้องต้นอยู่ที่ **ประการแรก** ชาวบ้านสามารถทำกินอยู่ในพื้นที่ป่าประได้อย่างมั่นคง โดยที่การทำกินดังกล่าวจะไม่เป็นการลดพื้นที่ป่า หรือสามารถเพิ่มพื้นที่ป่าได้ **ประการที่สอง** ชาวบ้านจะไม่แผ้วถางพื้นที่ป่าเพิ่มเติม แต่กลับจะช่วยสร้างระบบการดูแลป่าร่วมกันที่เข้มแข็งเพื่อที่ชาวบ้านจะได้ประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์ของป่า เช่น การเก็บของป่า **ประการที่สาม** จะต้องไม่มีการขายที่ดินทำกินในเขตป่าให้แก่คนข้างนอก ในขณะที่เดียวกันก็ต้องป้องกันคนข้างนอกเข้ามาทำลายความอุดมสมบูรณ์ของป่าทุกลักษณะการจะยอมรับเป้าหมายเช่นนี้ได้ต้องเข้าใจเป็นเบื้องต้นว่าชาวบ้านที่ทำกินอยู่ในเขตป่า คือผู้ด้อยโอกาสอันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐ เพราะที่ผ่านมานั้นรัฐใช้ทรัพยากรเพื่อผลประโยชน์ของผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจกลุ่มน้อยมาโดยตลอด ในขณะที่กีดกันไม่ให้ชาวบ้านเข้าถึงที่ดินได้อย่างคนมีเงิน ชาวบ้านจึงกลายเป็นผู้ถูกกฏป่าไปโดยปริยาย

นอกจากการมีส่วนร่วมของชุมชนดังกล่าวแล้ว หลักการสำคัญของการจัดการเชิงซ้อนเกี่ยวกับทรัพยากรส่วนรวมยังต้องให้ภาคประชาสังคมเข้ามามีบทบาทร่วมด้วย ในฐานะองค์กรตรวจสอบและถ่วงดุล ทั้งนี้เพื่อให้สังคมโดยรวมมีส่วนร่วมแบกรับภาระในการจัดการทรัพยากรมากขึ้น โดยไม่ปล่อยให้ชุมชนท้องถิ่นต้องรับผิดชอบทั้งหมดฝ่ายเดียว ทั้งนี้การจะสร้างระบบการจัดการทรัพยากรเชิงซ้อนขึ้นมาอย่างไรจึงจะบรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้คงไม่สามารถตอบเป็นสูตรสำเร็จได้ และคงไม่สามารถดำเนินการอย่างง่าย ๆ ได้

สมควรที่จะผลักดันให้เกิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของคนหลายฝ่าย ทั้งชาวบ้าน นักวิชาการที่เข้าใจในเรื่องนี้ เจ้าหน้าที่อุทยาน เจ้าหน้าที่รัฐอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ภาคประชาสังคม เพื่อร่วมกันสร้างระบบการจัดการทรัพยากรในป่าประที่สอดคล้องกับความเป็นจริง ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม และเกิดผลในทางปฏิบัติตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

เอกสารอ้างอิง

- ระวี ถาวร และคณะ. (2551). **มูลค่าทางเศรษฐกิจ และคุณค่าป่าประดู่วิถีชีวิตในภูมิทัศน์เขานัน จังหวัดนครศรีธรรมราช**. [เอกสารอัดสำเนา]. นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์: โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (BRT).
- วิสุทธิ ไบไม้ และ รังสิมา ตันตเลขา. (บรรณาธิการ). (2550). **เขานัน – ป่าเมฆ: ธรรมชาติกับภาวะโลกร้อน**. กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ จำกัด.
- สายฝน จิตนุพงศ์. (2549). **การเปลี่ยนแปลงสิทธิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ป่าประและความขัดแย้ง: กรณีศึกษาป่าประในเขตอุทยานแห่งชาติเขานัน อ.นบพิตำ จ.นครศรีธรรมราช**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์).